

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА**

Щербакова Ніна Володимирівна

УДК [316.346.3-053.6:17.022](477)

**Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді:
соціально-філософський аналіз**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Київського університету імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Александрова Олена Станіславівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
декан Історико-філософського факультету.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Білогур Влада Євгеніївна,
завідувач кафедри теорії методики фізичного
виховання та спортивних дисциплін
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького;

кандидат філософських наук, доцент
Юхименко Наталія Федорівна,
доцент кафедри філософії ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди».

Захист відбудеться 10 травня 2017 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.07 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, пр. Маршала Тимошенка, 13б.

Автореферат розісланий «__» квітня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.В. Мартич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження, присвяченого специфіці трансформацій ціннісних орієнтацій сучасної української молоді, зумовлена гносеологічними потребами соціальної філософії давати рефлексію системи цінностей, яка зазнає змін разом із іншими сферами суспільного буття. На онтологічному рівні ситуація гострої кризи в українському суспільстві спонукає до вивчення соціальної реальності з метою визначення та екстраполяції позитивних тенденцій.

Динамічні зміни, реформування економічної, соціальної, політичної, духовної сфер життя супроводжуються проблемами консолідації українського суспільства, в якому все більше спостерігається сегментованість та атомізованість. Жорстка майнова диференціація, ситуація ризиків, в якій знаходяться різні соціальні групи, ще більше загострилися після подій Революції гідності 2013-2014 рр., анексії Криму, війни на Донбасі. Це, у свою чергу, вилилося не тільки в подальше загострення багатьох суспільних протиріч й ескалацію конфліктів, але й в поглиблення ціннісних дезорієнтацій не тільки по т.зв. «лініям Хантінгтона», але й серед поколінь. Саме тому потребують осмислення чинники, що суттєво впливають на інтеграційні процеси в суспільстві, допомагають забезпечити балансує задоволення суперечливих потреб, цінностей, настанов соціальних суб'єктів. Орієнтиром дослідження є довгострокові національні інтереси.

Розбалансованість соціальних зв'язків, їхня деформація заважають відтворенню цілісності соціуму, породжують аномію, тобто такий стан суспільної системи, для якого характерна відсутність загально прийнятих цінностей і норм як універсальних регуляторів соціальної поведінки людей. Стан аномії сам є породженням конкретно-історичних умов, які ведуть до соціальних криз і порушень загальної соціальної стабільності. В той же час аномія ще більше посилює кризові явища. Тобто зв'язок аномії з такими феноменами як соціальна криза, хаос у системі цінностей та норм є каузальним та діалектичним. І пошук виходу з цього «зачарованого кола» є нагальним питанням філософської рефлексії.

Важливу роль у розвитку суспільства відіграють ціннісні орієнтири – вони формують потреби, інтереси, стереотипи, впливають на поведінку. Різні соціальні групи суттєво відрізняються за цими показниками. Значні розбіжності в цінностях дезінтегрують суспільство. Інтергенераційні зв'язки є важливою характеристикою соціуму. При цьому, не випадково у наукових розвідках багато уваги приділяється молоді. Адже від того, що молодь думає і робить сьогодні залежить майбутнє і окремих суспільств, і всього світу.

Своє становлення сучасна молодь проходить в умовах формування нових соціальних відносин, в період глобалізації та інформатизації. Це спричиняє соціокультурні зміни. Відбувається розмиття ціннісних основ та традиційної моралі, послаблення культурної спадкоємності. Сучасній молоді багато норм моралі здаються застарілими, обтяжливими, таким, що не виправдано обмежують її свободу, волю та індивідуальність. Процес запозичення сучасних західноєвропейських ціннісних моделей змінює полюси культури. В сучасному «суспільстві споживання» відбувається культурне та моральне відчуження, втрата

міжособистісної взаємодії, культ речей та матеріальних благ. Тому роль молоді у трансформації суспільства не можна визначити одномірно. Адже, з одного боку, в молодіжному середовищі спостерігаються негативні види поведінки (алкоголізм, наркоманія тощо). Але, з іншого боку, саме молодь як авангард суспільства своєю завзятістю, ініціативністю і бажанням жити кращим життям у змозі подолати розкол в українському соціумі і створити основи до суспільного діалогу.

Актуальність дослідження специфіки трансформації ціннісних орієнтацій сучасної української молоді посилюється фактором активної інтеграції України у систему світового співтовариства. І в той же час окреслення шляхів оптимізації ціннісних установок у світогляді молодого покоління дає можливість вийти на соціальну практику по закладенню ціннісних підвалин для становлення суспільного консенсусу в сучасній Україні.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Оскільки феномен цінностей найбільш широко представлений у західній філософії XIX-XX ст., то теоретичною базою дисертації стали роботи таких дослідників, як Р. Лотце, Ф. Brentano, А. Мейнонг, М. Гартман, І. Кант, Г. Ріккерт, В. Віндельбанд, Р.Б. Перрі, Дж. Дьюї, С. Александер, Л. Реймекер, Ж. Маритен, В. Дільтей, О. Шпенглер, П. Сорокін, Т. Парсонс, К. Клакхон, М. Шелер, Е. Тоффлер, Дж. Гелбрейт та інших.

Підґрунтям дисертаційної розвідки стали роботи класиків соціогуманітарної думки М. Вебера та Е. Дюркгейма, засновників цивілізаційної парадигми, зокрема О. Шпенглера та А. Тойнбі; філософів – представників екзистенціального та феноменологічного напрямків – Е. Гуссерля, К. Ясперса, М. Хайдегера, Ж.П. Сартра.

Істотний внесок у світову науку і практику дослідження молодіжних проблем внесли З. Фрейд, Л. Фойер, Л. Шелеф; К. Манхейм розглянув проблему молодіжної культури в рамках концепції соціалізації; М. Мід, ґрунтовно розробила соціокультурну динаміку міжпоколінного зв'язку; Т. Парсонс визначив поняття «культури юних», яка розглядалася ним як стан опозиційності юнацьких цінностей по відношенню до світу дорослих; Л. Розенмайер, Ф. Малер, М. Карват, В. Мілянська, представили інтеграційний підхід, в рамках якого молодь уявляється не тільки як особливий об'єкт, але і як замкнутий у собі предмет вивчення.

У розробку молодіжної аксіології слід зазначити внесок таких російських вчених, як В. Бакшутів, В. Боровик, С. Григор'єв, В. Добренков, В. Журавльов, С. Іконнікова, І. Ільїнський, Л. Коган, В. Криворученко, С. Кугель, В. Левичева, В. Лісовський, В. Луков, В. Німеровський, Ю. Ожегов, В. Харчева, В. Чурбанов, А. Шендрік та ін. В українській науці питаннями вивчення цінностей займалися М. Горлач, С. Завітний, В. Воловик, Ю. Пахомов, С. Кримський, Л. Кривега, Ю. Павленко, В. Афанасенко, П. Квіткін та ін. Значний внесок у розробку інтеграційного підходу в українській соціальній філософії і соціології молоді внесли праці В. Васильєва, Є. Головахи, О. Злобіної, О. Капто, О. Кулагіна, Є. Леванова, В. Мансурова, М. Маршака, В. Мордкович, Б. Павлова, Н. Паніної, Л. Рубіної, В. Староверова, Ф. Філіппова, С. Фролова, В. Шубкіна та ін.

Різні аспекти проблематики щодо трансформації ціннісних орієнтацій молоді розробляються українськими науковцями. Значною є соціологічна складова у

дослідження Є. Головахи, Н. Паніної та ін., соціально-філософська – В. Білогур, І. Копери, Н. Юхименко та ін. Аналізують роль молоді у соціальних та політичних процесах сучасної України В. Бабенко, А. Мартинов, А. Маслак, А. Молдован, М. Пірен, О. Цілюрик, О. Савчук, О. Доній та ін.

Однак на сьогоднішній день залишається мало дослідженою сутність ціннісних переорієнтацій молоді, недостатньо уваги приділено чинникам, що значною мірою обумовили специфіку ціннісних орієнтацій молоді в умовах трансформації українського суспільства. У дослідженнях про молоде покоління 1990-х рр., 2000-х рр., 2010-х рр. залишаються не до кінця з'ясованими вже сформовані напрямки її ціннісних векторів, які дозволяють робити всебічний аналіз сьогодення і прогнози щодо майбутнього розвитку українського суспільства. Все вище зазначене і виокремило проблемне поле дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з соціально-філософською частиною теми фундаментального дослідження Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні, методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти» (державний реєстраційний номер 0110U06274), а також науковими напрямами роботи кафедри філософії, де виконувалась ця робота.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 1 від 28 січня 2016 року).

Метою дослідження є аналіз причинно-наслідкових зв'язків трансформації ціннісних орієнтацій сучасної української молоді, що припускає необхідність послідовного вирішення таких завдань:

- розробити методологічну основу дослідження трансформації ціннісних орієнтацій молоді;
- розглянути особливості трансформації ціннісних орієнтацій молоді в економічній сфері життя сучасного українського суспільства;
- з'ясувати специфіку зміни цінностей молоді у політичній сфері українського суспільства;
- виявити специфіку ціннісних перетворень сучасної української молоді в духовній сфері;
- виявити хвилі трансформацій цінностей української молоді у площині, заданій векторами «аномія↔евномія»;
- проаналізувати специфіку відродження виховної функції сім'ї для гармонізації моралі молоді;
- дослідити історичну місію інтелігенції в імплементації принципу соціальної справедливості як засобу закладення конструктивного потенціалу в ціннісні орієнтації сучасної української молоді;
- виявити умови, можливості і роль молоді в досягненні громадянської злагоди як передумови розвитку сучасного українського суспільства.

Об'єкт дослідження – цінності як вимір соціального буття.

Предмет дослідження – специфіка становлення і розвитку ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві.

Методи дослідження. В дослідженні застосовані принципи відображення, розуміння, конструювання, структурування, системності, руху від окремого до загального, від чуттєвого до раціонального, від абстрактного до конкретного; єдності рефлексії та саморефлексії, диференціації та інтеграції, індукції та дедукції.

У роботі застосовувались такі підходи: соціокультурний (дозволив відстежувати взаємозв'язок цінностей та соціальної реальності); системний (цінності розглядаються як чинник, що сприяє поверненню системи до рівноваги); поколінський (використано для обґрунтування співіснування життєвих вимірів різних поколінь в аспекті традиційності та іноваційності, наступності та перерваності, а також для з'ясування чинників змін ціннісної ментальності молоді); інституціональний (для розгляду ролі соціальних інститутів в трансформації ціннісних орієнтацій молоді); структурно-функціональний (визначено роль ціннісних орієнтацій молоді в структурації суспільства); компаративний (встановлені категорії для порівняння і з'ясовані критерії релевантності окремих компонентів). Доповненням до компаративного підходу можна вважати номотетичний та ідеографічний методи, які екстраполюються на бінарні опозиції належного та суцього. Діалектичний метод дозволив виявити взаємодію загального та конкретного, відмінності та єдності.

У ході дослідження задіяні такі прийоми як аналіз і синтез, абстрагування й узагальнення, що дозволяє здійснити систематизацію напрацьованого досвіду, організувати його структурно й обґрунтувати висновок про необхідність закладення конструктивного базису в ціннісні установки сучасної української молоді.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена вибором предмета дослідження, змістом цілей і завдань дисертації та її спрямованістю на систематизоване осмислення специфіки трансформації ціннісних орієнтацій молоді та визначення перспектив подальшого розвитку українського суспільства за умов закладення конструктивного базису в її ціннісні установки. Вона виявляється в тому, що:

- *вперше* виявлено *хвилі* трансформацій цінностей сучасної української молоді у площині, заданій станами «аномія↔евномія», що дозволило з'ясувати специфіку та можливі перспективи подальшого розвитку українського суспільства;
- *розроблено і введено в науковий обіг* поняття «евномія», що історично сягає часів Стародавньої Греції, а в умовах перехідного періоду сучасного українського суспільства за кінцеву мету характеризує розбудову суспільства, в якому економічній сфері притаманні стабільність і добробут більшості громадян, соціальній – справедлива оцінка внеску кожного в спільну справу, політичній законність і порядок, духовній – відношення до людини як до найвищої цінності;
- *виявлено і систематизовано* фактори впливу на процеси трансформації системи цінностей молодого покоління, взаємозв'язок, взаємодія, взаємообумовленість, взаємозалежність і взаємодоповнюваність яких обумовлюється специфікою цивілізаційного розвитку України;
- *поглиблено уявлення* про вектори трансформації ціннісних орієнтацій молоді, особливості яких визначає наявність подвійної інституційної системи, результатом якої є існування бінарної системи цінностей, домінування того чи

іншого полюсів ціннісної системи залежить від аномічного чи евномічного стану українського соціуму;

- *проаналізовано специфіку* забезпечення безпеки цінностей молоді, яка повинна мінімізувати вплив загроз в період трансформації ціннісних орієнтацій, коли зменшується стабільність як якість системи;

- *поглиблено уявлення* про інститут сім'ї як ефективний спосіб закладення конструктивного базису в ціннісні орієнтації сучасної української молоді;

- *доведено*, що саме інтелігенція здатна виступити каталізатором процесу зміни свідомості молоді з метою імплементації в її ціннісні орієнтації принципу соціальної справедливості задля інтеграції українського суспільства, в чому і полягає її історична місія;

- *розкрито* специфіку становлення громадянської злагоди як необхідної передумови розвитку сучасного українського суспільства, генезису середнього класу і прищеплення молоді цінностей діалогу, довіри, толерантності, компромісу, консенсусу.

Теоретичне і практичне значення дисертації обумовлюється нагальністю соціально-філософського аналізу специфіки змін у ціннісних орієнтаціях української молоді та пошуку основи інтеграційних процесів в сучасному українському суспільстві. Результати дослідження можуть представляти інтерес для філософів, культурологів, соціологів, політологів, соціальних психологів, які досліджують трансформаційні процеси взагалі, та особливості ціннісних орієнтацій молоді зокрема.

Результати дисертаційної розвідки можуть бути використані у практиці викладання таких дисциплін як соціальна філософія, соціологія, політологія, культурологія, практична філософія, етика, спецкурсу «філософські засади громадянського суспільства», розробці матеріалів для удосконалення методологічної бази діяльності молодіжних громадських організацій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою. Висновки та основні положення дисертаційної роботи розроблені автором на основі результатів, отриманих у процесі дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження пройшли апробацію на таких наукових конференціях: I Міжнародна науково-практична конференція «Наука XXI століття: відповіді на виклики сучасності» (м. Бухарест, 17 травня 2013 р.); II Міжнародна наукова конференція «Культура толерантності в контексті глобалізації: методологія дослідження, реалії і перспективи» (м. Прага, 13-14 травня, 2015 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція «Молодь в XXI столітті: філософія, право, педагогіка і менеджмент» (м. Єкатеринбург, 8 грудня 2014 р.); СХІХ Міжнародна науково-практична конференція та I етап чемпіонату з історії мистецтва, історії, філософії, культурології, фізичної культури і спорту (м. Лондон, 02-09 березня, 2016 р.); СХХV Міжнародна науково-практична конференція та II етап Чемпіонату з філософії (м. Лондон, 23-30 липня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 10 наукових публікаціях, серед яких 5 статей – у фахових виданнях, 3 – у закордонних виданнях, 3 – тез доповідей на конференціях.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел з 357 найменувань. Повний обсяг роботи – 206 стор. Обсяг основної частини тексту – 170 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження та проаналізовано стан її наукової розробленості; окреслено мету, завдання і методологічну основу дослідження; визначено новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів; відображено ступінь їх апробації та структуру роботи.

У **першому розділі – «ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ»** обґрунтовано вихідні науково-філософські принципи та методи дослідження перетворень цінностей молодого покоління, уточнено понятійний апарат наукової розвідки.

У **підрозділі 1.1. – «Принципи, методи і категоріальний апарат дослідження»** – здійснюється експлікація понять: цінності, ціннісні орієнтації, антицінності, ідеали, потреби, установки, мораль, духовність, суспільна та індивідуальна свідомість, аномія, евномія, трансформація, молодь.

Ціннісні системи формуються та трансформуються в процесі історичного розвитку суспільства, тісно пов'язані зі змінами у його різних сферах, що залежить від аномічного чи евномічного його станів. Визначення онтологічного та гносеологічного статусу аномії, як стану дезорганізації суспільства з хиткими і суперечливими нормами і цінностями й обґрунтування поняття «евномія» як впорядкованості соціального простору на основі гуманістичних і конструктивних цінностей, дозволило з'ясувати вектори розвитку українського суспільства взагалі, а також трансформацію ціннісних орієнтацій сучасної української молоді зокрема, на основі бінарних опозицій «аномія ↔ евномія».

У **підрозділі 1.2. «Сутність та зміст основних факторів впливу на процеси трансформації цінностей молодого покоління»** – з'ясовуються фактори, що обумовлюють формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді: *соціально-економічні*: існування тіньової економіки; дія великого іноземного капіталу; концентрація власного великого фінансового капіталу, генетично пов'язаного із владою; збереження значного державного регулювання в економіці; міграційні процеси українців за кордон; низька трудова мобільність на ринку праці; бідність населення; обмежені можливості вертикальної соціальної мобільності; процеси маргіналізації; *соціально-політичні*: панування бюрократії як контрагента суспільства; соціальна безвідповідальність правлячої еліти; нерозвиненість громадянського суспільства й правової захищеності громадян; орієнтація влади на інтереси переважно верхньої верстви суспільства й підприємництва; криза ідентичності; *соціокультурні*: особливості моральності в перехідному суспільстві – поява «людини парадоксальної»; зменшення ролі інституту сім'ї у процесі виховання молоді; інтеграція спотвореного «світоглядного коду» в свідомість молоді через використання вітчизняною системою освіти «мозаїчного знання»; феномен секуляризації; ослаблення інтегруючої функції культури.

У другому розділі – **«ВЕКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В ОСНОВНИХ СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ»** – розкривається їх функціональний діапазон у сучасних контекстах.

У підрозділі 2.1. – *«Трансформація ціннісних орієнтацій в економічній сфері суспільства»* – доводиться, що сучасне українське суспільство успадкувало ті якісні характеристики, що були притаманні неринковій Х-матриці радянського суспільства і опинилося в «інституціональній пастці», головною ознакою якої є піраміда влади-власності, напівзруйнована ринком, що в умовах становлення і розвитку подвійної інституціональної системи, стало основою для подальшої тінізації економіки і формування олігархічних утворень. Це спричинило за собою поєднання самих негативних компонент, властивих, як радянській економіці, так і західній і призвело до стану культурного шоку і процесу ще більшої девальвації духовної компоненти та інтеграції матеріальних ціннісних орієнтацій як домінанти в свідомість молоді.

У підрозділі 2.2. – *«Зміна ціннісних орієнтацій у сфері політичного життя»* – аналізується ідеологія лібералізму, що зайняла домінуючу позицію в політичній сфері, та її принципи індивідуалізму, раціональності, рівності і справедливості, плюралізму і толерантності, мінімального обмеження свободи індивіда, що спричинили ціннісні переорієнтації сучасної української молоді.

При збереженні орієнтації молоді на подальше проведення демократичних реформ, ця група залишається в повному обсязі політично незадіяною, і в той же час відсутність реального базису для діалогу і солідарності серед молоді сприяє подальшому впровадженню ліберальної ідеології, яка в суспільстві споживання трансформується в «м'яку ідеологію». В свідомість молоді успішно інтегруються егоїзм, нарцисизм, ексцентричність, десоціалізація, маргіналізація, прагнення до отримання задоволень і байдужість до цінностей вищого порядку. Подальший латентний вплив «м'якої ідеології» в сукупності з реалізацією принципу максимального споживання в умовах ціннісної дезінтеграції призводить до поглиблення кризового стану українського суспільства при одночасному збільшенню ступеня його керованості.

У підрозділі 2.3. – *«Безпека цінностей сучасної молоді як чинник суспільного розвитку»* – досліджується система безпеки цінностей, що покликана забезпечити відсутність загроз, особливо в період ціннісних трансформацій, коли сама стабільність як якість системи зменшується. Безпека цінностей є важливою складовою суспільного розвитку, тому що стабільність соціуму передбачає розробку і створення стійкої системи захисту пріоритетів, і в тому числі домінантних цінностей.

Протилежним процесу забезпечення безпеки цінностей виступає загроза безпеки духовності – це всі види діяльності, що спрямовані на руйнування духовного світу людини та знищення духовної культури суспільства. Найбільшим чином у молоді відбувається витіснення вищих цінностей та ідеалів утилітарними, прагматичними, технократичними орієнтаціями і глобалізаторськими імперативами мислення, що особливо виразно проявляється під впливом ЗМІ. Наслідком духовного вакууму в суспільній свідомості стає моральний і правовий нігілізм,

пропаганда культу жорстокості та насильства, попрання і блюзнірства щодо національних і релігійних святинь, розповсюдження насильства і порнографії.

У третьому розділі – **«ЧИННИКИ КОНСТРУКТИВНОЇ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ»** – проаналізовано умови і можливості ціннісних переорієнтацій української молоді.

У підрозділі 3.1. – «Відродження виховної функції сім'ї для гармонізації моралі молоді» – доводиться, що поверненню духовності в український соціум має сприяти відродження відносин в сім'ї. Разом з цим, назріла необхідність оптимізації ролі держави в процесах функціонування інституту сім'ї як інструменту трансформації ціннісних орієнтацій молоді. У взаємодії сім'ї та держави як соціальних інститутів, виявлені протиріччя, що обумовлюють специфіку впливу на процес формування цінностей молоді. Перше протиріччя проявляється у нерівномірності рівня батьківської підготовки до виховання молодого покоління реаліям суспільного буття, друге – у дисбалансі часу, який батьки під тиском об'єктивних суспільно-економічних чинників приділяють професійній діяльності та присвячують безпосередньо вихованню дитини. Для їх вирішення необхідно законодавчо розробити систему заходів, що дозволяють підвищити рівень педагогічної культури батьків.

У підрозділі 3.2. – «Підвищення ролі інтелігенції в імплементації принципу соціальної справедливості» – враховується інституційно-онтологічна сутність інтелігенції та її потенційні можливості у подоланні кризового стану українського соціуму. Історична місія інтелігенції бачиться в імплементації принципу соціальної справедливості, наслідками реалізації якого слід вважати: духовне відродження суспільства та його консолідацію; закріплення принципів толерантності в суспільних відносинах; інтеграцію в свідомість представників молодого покоління моральних норм; стимулювання процесу самовдосконалення індивіда; виховання у індивідів здатності відповідально користуватися правом вибору при задоволенні власних матеріальних потреб.

У підрозділі 3.3. – «Досягнення громадянської злагоди як необхідна передумова успішного розвитку сучасного українського суспільства» – аналізується ступінь соціальної активності сучасної молоді на засадах толерантності, діалогу, компромісу і консенсусу. Передумовою виникнення толерантності в українському суспільстві є стан співіснування несумісних і непримиренних ціннісних світів, систем думок, колективних та індивідуальних ідентичностей. Разом з цим, як вітальна цінність індивіда, пов'язана з фундаментальною потребою в безпеці, толерантність є підґрунтям діалогу, ситуація якого на сучасному етапі суттєво змінюється. Провідні риси сучасного діалогу – відносно мала значущість ієрархічних відносин між учасниками, знецінення соціального статусу учасника спілкування, важливість самого процесу комунікацій і пошук спільної мови для обговорення спірних питань, позбавлення інтелектуального сенсу діалогу та його віртуалізація – є саме тими ознаками, що характеризують головну специфіку комунікацій в молодіжному середовищі. В той же час на інституційному рівні діалогічна ситуація між молоддю та владою у вертикальній площині залишається не сформованою, проте у горизонталі комунікацій існують необхідні умови діалогу, про що свідчить подальший розвиток

громадянського суспільства в Україні. Така ж сама специфіка стосується компромісу й консенсусу по вертикалі і горизонталі комунікацій.

У **«Висновках»** сформульовано основні результати дослідження, зроблено теоретичні узагальнення, які конкретизовані в таких положеннях:

1. Трансформація цінностей української молоді мала хвилеподібний характер і коливалася від довготривалого аномічного до короткотривалого евномічного станів українського суспільства: I хвиля – від мінімізації соціальних змін і відсутності масштабних конфліктів в насильницьких формах (1991-1994 рр. – евномія); через становлення подвійної інституціональної системи (1994-2003 рр. – аномія); і до «Помаранчевої революції» (кін. 2004-2005 рр. – евномія), підґрунтям якої було протиріччя між сформованою інституціональною системою і потребами активних верств населення, в тому числі й опозиційних політичних еліт, які не знайшли свого місця у владі. Основою для злагодженої взаємодії цих активних верств населення було усвідомлення, що в суспільстві не відбулося тих змін, які можна було б кваліфікувати як прогрес чи досягнення і в той же час світоглядними засадами короткотривалого консенсусу були європейські демократичні цінності. II хвиля – (2006-2013 рр. – аномія) – від відкату в процесі демократизації на дореволюційний рівень, в результаті чого знову почала проявлятися амбівалентність масової свідомості в усіх сферах життя людей. Ця тенденція помітно підсилилися завдяки остаточному зрощенню фінансово-економічної олігархії з бюрократією та погіршилася в умовах глобальної фінансово-економічної кризи; через «революцію Гідності» (кін. 2013-поч. 2014 рр. – евномія), світоглядними орієнтирами якої знов були цінності європейської демократії; і до сьогодні (аномія) – зовнішня агресія, руйнації в економіці спричинили не тільки глибоку економічну кризу, але й посилили бінарність ціннісних орієнтацій молоді. Подальша тінізація та олігархізація економіки призвели до посилення інституційних пасток та поглиблення існування подвійної інституційної системи.

2. Аналіз вище наведених хвиль трансформацій цінностей української молоді сприяв уточненню поняття «евномія». Цей стан, на відміну від аномії, що спричиняє руйнівний вплив на суспільство, є станом творчим, таким, що здатний долати ціннісний хаос та створювати нові орієнтири соціальної поведінки. Евномія – це впорядкованість соціального простору, згуртованість суспільства на основі гуманістичних та конструктивних цінностей.

3. Специфіка впливу соціально-економічних, соціально-політичних і соціокультурних факторів на формування ціннісних орієнтацій молоді проявляється у нівелюванні духовної компоненти в ціннісних орієнтаціях молодого покоління, що негативно впливає на побудову суспільних відносин, спричиняє дроблення українського соціуму і в підсумку призводить до втрати можливостей виходу з перманентної кризи.

4. Перехідний стан від X- до Y- економіки, сприяв появі подвійних інститутів і в політиці, до того ж застосування ліберальної ідеології прискорило інтеграцію в індивідуальну і суспільну свідомість ціннісних орієнтацій, в основі яких лежить принцип максимального задоволення матеріальних потреб, що ще більше посилює існування бінарної системи цінностей у молоді. Відносно

розмежування проходить по лініям: авторитаризм – лібералізм; цінності порядку – радикалізм; традиційні – секулярні цінності; виживання – самовираження, причому наочно виявляється розділення не тільки по «лініям Хантінгтона», але й простежується ефект «двох Україн». Багатовекторність ціннісних орієнтацій молоді підсилюється хвилеподібним коливанням від аномії до евномії. Остання, як відносний стан ціннісної злагодженості проявлялась в період Майдану 2004 р. та Майдану 2013-2014 рр., коли рух до цінностей самовираження задавав напрям до демократизації суспільства і домінуючими цінностями були гідність і свобода.

5. Дезінтеграція українського суспільства ще більше посилюється завдяки поступовому витісненню вищих цінностей та ідеалів утилітарними та прагматичними орієнтаціями. Руйнування ціннісних засад функціонування суспільства супроводжується соціальною аномією, девіантною і аморальною поведінкою, антисоціальною і антидержавною спрямованістю свідомості маргіналізованої частини української молоді, соціальною конфронтацією, етнічно-культурною напруженістю, що посилюється на фоні процесів подальшої олігархізації. Саме тому безпека цінностей молоді як чинник соціальних змін, повинна забезпечити відсутність загроз в період трансформації ціннісних орієнтацій. Існує кілька груп ризиків суспільного розвитку, що виникають у духовній сфері суспільства і обумовлюються ціннісною кризою: небезпеки руйнування духовного світу людини; виклики усталеному функціонуванню всіх форм суспільної і масової свідомості та ментальності; загрози розвитку культури всього суспільства та функціонуванню соціокультурних інститутів.

6. Інститут сім'ї є ефективним інструментом, за допомогою якого можливо спрямовано змінювати мораль молоді, що дозволяє інтегрувати духовні норми в систему цінностей молодого покоління. Намагаючись трансформувати цінності молодого покоління, старше буде змушене почати процес самовдосконалення, бо його поведінка є зразком для наслідування. Вирішення протиріч сім'ї і держави дозволить ефективно використовувати можливості першої для виховання молодого покоління з розвинутою духовною компонентою в його ціннісній структурі, що вирішить завдання відтворення Людини задля подальшої інтеграції українського соціуму.

7. Інтелігенція є тією силою, що здатна виступити каталізатором процесу зміни суспільної свідомості та здійснити вплив на політичну еліту з метою реалізації принципу соціальної справедливості, результатом розгортання якого буде подальше становлення і розвиток громадянського суспільства і середнього класу з належними ціннісними орієнтаціями, що не тільки дасть можливість вийти з аномічного стану сучасного українського суспільства, але й прищепити соціально конструктивні цінності молодому поколінню. Історична місія інтелігенції полягає в переорієнтації суспільної свідомості на ідею інституціоналізації пріоритету людини і справедливості в соціумі (на противагу домінуванню влади товару, грошей і капіталу). Спираючись на підтримку населення, вона може ініціювати перетворення законодавчої, виконавчої, судової влади відповідно до нових ціннісних установок, що спричинить перехід від аномії до евномії, від кланово-олігархічної економіки надприбутків до соціально-орієнтованої моделі.

8. Ступінь політичної і громадянської активності української молоді свідчить про наявність засад для становлення громадянської злагоди в сучасній Україні, яка є підґрунтям ідеології перехідного суспільства, бо в умовах трансформаційних змін в найбільшій мірі актуалізується проблема виживання соціуму з орієнтиром на засоби самоорганізації і зростає необхідність мудрого і зваженого врахування спільних інтересів. Малі молодіжні соціальні утворення можуть претендувати на статус самоорганізаційних напівавтономних «соціальних сфер», в межах яких молоді люди злагоджено вирішують свої проблеми з орієнтацією на солідарність і справедливість свого оточення на засадах толерантності, діалогу, компромісу і консенсусу. Встановлення громадянської злагоди означає досягнення суспільної угоди з приводу узгодження орієнтирів подальшого суспільного розвитку.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Щербакова Н.В. Формирование и развитие новых ценностных ориентиров украинской студенческой молодежи под влиянием процесса секуляризации / Н.В. Щербакова // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя. – 2012. – Вип. 29. – С. 191-195.

2. Щербакова Н.В. Трансформационные процессы, происходящие в ценностном базисе украинской молодежи под влиянием культуры: философский аспект / Н.В. Щербакова // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя. – 2014. – Вип. 32. – С. 196-200.

3. Щербакова Н.В. Влияние латентной идеологии на процесс трансформации ценностных ориентаций украинской молодежи / Н.В. Щербакова // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – Запоріжжя. – 2014. – Вип. 33. – С. 249-253.

4. Щербакова Н.В. Оптимизация роли государства в процессах функционирования института семьи, как инструмента трансформирования ценностных ориентаций молодежи / Н.В. Щербакова // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – Дніпропетровськ. – 2015.– Вип. 6 (122). – С. 47-50.

5. Щербакова Н.В. Ідеологічний супровід трансформацій ціннісних настанов молоді як детермінанта оптимізації розвитку її моралі: філософський аспект / Н.В. Щербакова // VERSUS. Науково-теоретичний часопис. – Мелітополь. – 2015. – Вип.1(5). – С. 89-93.

Статті у закордонних виданнях:

6. Щербакова Н.В. Особенности формирования ценностных ориентаций украинской молодежи в условиях трансформирующегося общества. Философский аспект / Н.В. Щербакова // APRIORI. Серия: Гуманитарные науки [Электронный

ресурс]. – 2013. – № 1. Режим доступа: <http://apriori-journal.ru/serial1/1-2013/Scherbakova.pdf>

7. Щербакова Н.В. Трансформационные процессы, происходящие в морали молодежи Украины, под влиянием культуры. Философский аспект / Н.В. Щербакова // Сборник научных трудов SWorld. – Вып. 4(37). – Т. 21. – Иваново: МАРКОВА А.Д., 2014. – С. 9-11.

Статті в інших наукових виданнях, тези доповідей на конференціях:

8. Щербакова Н.В. Любовь как один из факторов, влияющий на формирование и развитие ценностей украинской молодежи / Н.В. Щербакова // Збірник статей I Міжнародної науково-практичної конференції “Наука XXI століття: відповіді на виклики сучасності. – Бухарест, 2013. – Ч. 1. – С. 301-306.

9. Щербакова Н.В. Влияние института семьи на воспитание молодежи Украины в духе толерантности. Философский аспект / Н.В. Щербакова // The Culture of Tolerance in Context of Globalization: Methodology of Research, Reality and Prospect: materials of the II international scientific conference on May 13-14, 2015. – Prague : Vedecko vydavatelske centrum “Sociosfera-CZ”. – С. 115-121.

10. Щербакова Н.В. Влияние «мягкой» идеологии на процесс трансформации ценностных ориентаций украинской молодежи / Н.В. Щербакова // Молодежь в XXI веке: философия, право, педагогика и менеджмент [Текст] : сборник научных статей VI Международной научно-практической конференции / Урал. гос. пед. ун-т : под науч. ред. И.А. Симоновой. – Екатеринбург : [б. и.], 2015. – 239 с. – С. 229-237.

11. Трансформационные процессы, происходящие в ценностных ориентациях сознания украинской молодежи, под влиянием культуры. Социально-философский аспект / «Cultural and historical development of the society as the dynamic expression of the self-learning human existence» (collective monograph) / International Academy of Science and Higher Education. – London: IASHE, 2016. – P. 55-57.

12. Влияние парадигмы идеологической сферы институциональной матрицы общества Украины, на процесс нивелирования значения творчества в ценностных ориентациях сознания украинской молодежи. Социально-философский аспект / «Human Creativity Phenomenon in Ups and Downs of the Historical Process» (collective monograph) / International Academy of Science and Higher Education. – London: IASHE, 2016. – P. 59-61.

АНОТАЦІЯ

Щербакова Н.В. Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді: соціально-філософський аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2017.

Визначено хвилі трансформацій цінностей української молоді у площині, заданій станами «аномія↔евномія», що дозволило з'ясувати специфіку та

перспективи подальшого розвитку українського суспільства. Поняття «евномія» за кінцеву мету характеризує розбудову суспільства, якому притаманні стабільність і добробут, справедлива оцінка внеску кожного в спільну справу, законність і порядок, відношення до людини як до найвищої цінності. Наявність подвійної інституційної системи обумовлює існування бінарної системи цінностей сучасної молоді, специфіка яких залежить від аномічного чи евномічного стану українського соціуму. Становлення громадянської злагоди в Україні є передумовою вирішення проблеми ціннісних дезорієнтацій молоді.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, антицінності, мораль, духовність, свідомість, аномія, евномія, трансформація, молодь.

АННОТАЦІЯ

Щербакова Н.В. Трансформація цінностей орієнтацій сучасної української молоді: соціально-філософський аналіз. – Рукопись.

Дисертація на соискание ученої ступені кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.03. – соціальна філософія і філософія історії. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2017.

Трансформація цінностей української молоді мала хвилястий характер і колибалася від тривалого аномічного до короточасного евномічного стану українського суспільства. Аналіз хвиль трансформацій цінностей української молоді сприяв уточненню поняття «евномія». Таке стану, в відміння від аномії, викликає руйнівне вплив на суспільство, являється стану творчим, таким, який здатний подолати ціннісний хаос і створювати нові орієнтири соціального поведіння. Евномія – це упорядоченість соціального простору, єдність суспільства на основі гуманістичних і конструктивних цінностей.

Специфіка впливу соціально-економічних, соціально-політичних і соціокультурних факторів на формування ціннісних орієнтацій молоді проявляється в нивелюванні духовної компоненти в ціннісних орієнтаціях молодого покоління, що негативно впливає на побудову суспільних відносин, викликає дроблення українського соціуму і в результаті призводить до втрати можливостей виходу з постійного кризи.

Перехідний стан від Х до У-економіки, сприяв появі подвійних інститутів і в політиці, к тому ж застосування ліберальної ідеології прискорило інтеграцію в індивідуальне і суспільне свідомість ціннісних орієнтацій, в основі яких лежить принцип максимального задоволення матеріальних потребностей, що ще більше зміцнило існування бінарної системи цінностей у молоді. Відносинне розмежування проходить по ліній: авторитаризм – лібералізм; цінності порядку – радикалізм; традиційні – секулярні цінності; цінності виживання – самовираження, причому наочно проявляється розмежування не тільки по «ліній Хантінгтона», але і простежується ефект «двох України». Многовекторність ціннісних орієнтацій молоді

усиливается волнообразным колебанием от аномии к эвномии. Последняя, как состояние относительной ценностной слаженности проявлялась в период революционных событий в Украине 2004 и 2013-2014 гг., когда движение к ценностям самовыражения задавало направление к демократизации общества и доминирующими ценностями были достоинство и свобода.

Дезинтеграция украинского общества еще более усиливается благодаря постепенному вытеснению высших ценностей и идеалов утилитарными и прагматическими ориентациями. Разрушение ценностных основ функционирования общества сопровождается социальной аномией, девиантным и аморальным поведением, антисоциальной и антигосударственной направленностью сознания маргинализированной части украинской молодежи, социальной конфронтацией, этнической и культурной напряженностью, что усиливается на фоне процессов дальнейшей олигархизации. Поэтому безопасность ценностей молодежи как фактор социальных изменений, должна обеспечить отсутствие угроз в период трансформации ценностных ориентаций. Существует несколько групп угроз общественного развития, возникающих в духовной сфере общества и обуславливающих ценностной кризисом: угрозы разрушения духовного мира человека; угрозы установившемуся функционированию всех форм общественного сознания и ментальности; угрозы развитию культуры всего общества и функционированию социокультурных институтов. В этих условиях решающей является роль института семьи и интеллигенции, как эффективных факторов, с помощью которых можно направлено изменять мораль молодежи.

Степень политической и гражданской активности украинской молодежи свидетельствует о наличии оснований для становления гражданского согласия в современной Украине, которое является основой идеологии переходного общества, поскольку в условиях трансформационных изменений в наибольшей степени актуализируется проблема выживания социума с ориентиром на средства самоорганизации и возрастает необходимость мудрого и взвешенного учета общих интересов. Малые молодежные социальные образования могут претендовать на статус самоорганизационных полуавтономных «социальных сфер», в рамках которых молодые люди слаженно решают свои проблемы с ориентацией на солидарность и справедливость своего окружения на основе толерантности, диалога, компромисса и консенсуса. Установление гражданского согласия означает достижение общественного договора по поводу согласования ориентиров дальнейшего общественного развития.

Ключевые слова: ценности, ценностные ориентации, антиценности, мораль, духовность, сознание, аномия, эвномия, трансформация, молодежь.

SUMMARY

Shcherbakova N.V. Transformation of value orientation of modern Ukrainian youth: social and philosophical analysis. – Manuscript.

Thesis for the degree of the candidate of Philosophical Sciences in speciality 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history.– Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2017.

Waves of transformation of Ukrainian youth values in a plane which was set by states ‘anomie↔eunomia’ have been determined. That enabled to find out specific character and prospects for further development of Ukrainian society. The term *eunomia* finally describes development of society. Sustainability and prosperity, fair assessment of what everyone contributes into mutual cause, lawfulness and order, treating a human as the highest value are inherent in described society. Double institutional system substantiates existence of binary value system among modern youth. The specific of values depends on anomic or eunomic state of Ukrainian society. Introduction of civic harmony in Ukraine is a precondition of a solution for the problem of youth value disorientation.

Key words: values, value orientation, antivalue, morals, spirituality, consciousness, anomie, eunomia, transformation, youth.

Підписано до друку 26.04. 2016 р. Формат видання 60x84/16.
Ум. др. арк. 0,9 Тираж 100 пр. Зам. № 6-058
Київський університет імені Бориса Грінченка.
04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 4013 від 17.03.2011 р.